

2. TERRITORIELL TEKTONIK

Följande avsnitt är ett försök till sammanställning av den begreppsapparat som ligger bakom mitt arbete. I huvudsak utgår de från **Mattias Kärrholms** *Arkitekturens Territorialitet* (2004), **Manuel DeLandas** *A New Philosophy of Society* (2006) och **Lars Spuybroeks** *The Continuity of Architecture* (2008). De tre huvudtexterna är av väldigt olika art: Kärrholms forskning är en grundläggande undersökning och en tydlig systematisering av territorialitetsbegreppet, vilket är direkt applicerbart i mitt arbete. DeLandas text är också den väl systematiserad och en del i en längre svit av böcker som har till huvudsyfte att skapa en sammanhållen ontologisk filosofi, baserad på Deleuzes texter. Även om DeLandas sk assemblageteori är en bra filosofisk grund för mitt arbete, skiljer den sig till vissa delar från Kärrholm. Kopplingen till arkitektur utreds inte heller till fullo av DeLanda. Till skillnad från DeLanda och Kärrholm är Spuybroek först och främst praktiserande arkitekt, vars forskning utgår från en designprocess. Även om det går att ana en sammanhållen teori, är den i det aktuella verket inte systematiserad på ett rigöröst sätt.

Premisserna för detta arbete bygger på att dessa tre texter skulle kunna systematiseras till en sammanhållen arkitekturteori, vilket inte faller inom ramarna för vad jag ser som möjligt för detta examensarbete. Följande text är därmed snarare en opportunistisk samläsning av Kärrholm, Spuybroek och DeLanda, och mer tesdrivande, än kritiskt granskande.

2.1. NYMATERIALISM

Min utgångspunkt är aningen problematisk eftersom nymaterialismen inte är en systematiserad filosofi som går att härleda till *ett* verk, *en* upphovsperson eller *ett* manifest. Samtidigt är detta en av grundtankarna: Världen skapas inte av tydliga avgränsade subjekt och objekt vars essens eller intentioner determinerar verkligheten. I grund och botten kan vi prata om nymaterialismen som realistisk: vilket betyder att den motsätter sig en uppdelning av världen i verklighet och ideal. Med det står den i opposition mot både positivistisk miljö-determinism och språkbaserad socialkonstruktivism.

Det nymaterialistiska tankegodset är förmodligen tydligast systematiserat i **Manuel DeLandas** läsningar av **Deleuze** samt i *Aktör Nätverksteorin* vars ursprung kan härledas till **Bruno Latour**.

2.1.1.

makt

STABILISERING

Nymaterialismens baseras på ett maktbegrepp som i sig är befriat från egenvärde. Deleuze menar att **Foucaults** maktdefinition ligger nära **Nietzsche** och **Marx** i det att den inte går att reducera till våld (violence) eller repressiva krafter. Makt kan inte ägas eller tilldelas, den måste utövas i relation till något. Maktbegreppet kan därmed inte förklara något i sig själv utan att man beskriver vem som utövar den och hur den utövas i relation till andra maktutöv-

ningar. Snarare än “dominans över” betyder nymaterialismens maktbegreppet “inflytande över”; eller “möjlighet att påverka”. Varje relation mellan krafter är i sig en maktrelation.⁴

stabilisering

Formuleringen kan tyckas vara alltför vag, men denna konstruktion tillåter oss att se nyanser av makt i relationen mellan olika entiteter. Snarare än vara utsatt av en vertikal, enkelriktad makt, uppifrån och ner, rör vi oss i ett landskap av maktrelationer som ständigt testas mot varandra i olika konstellationer, mellan människor, organisationer, saker och organismer. Substantivet makt antyder att det antingen är något som kan ägas (Kungen har makt) eller något som förklarar en situation (Makten förtryckte folket), vilket gör begreppet oanvändbart i en nymaterialistisk ontologi. Det är mer intressant att prata om *stabilisering* av maktrelationer. Kungen kan inte inneha makt, men han kan göra mycket för att stabilisera sin makt i relation till folket. Genom att bygga upp en armé och en poliskår, stifta lagar, ta in skatt och erbjuda skola och sjukvård, producerar kungen (och statsapparaten) makt. Om denna maktproduktion destabiliseras, t ex genom att sjukvården försvinner, finns det risk att maktproduktionen raseras och kungen störtas. I fortsättning kommer jag använda stabilisering som huvudsakligt begrepp när jag pratar om maktproduktion.⁵

2.1.2.

skillnad

PROCESSER

Skiftet från en makt som kan innehas till en makt som måste produceras innebär att processer snarare än objekt hamnar i fokus. Det är lätt missförstå detta genom att alltför starkt förknippa processer med tid och saker med rum. Eftersom allt existerar både i tid och rum, är det mer intressant att prata om processer som något som gör en *skillnad*.⁶ För att ta ett exempel relaterat till byggnade:

Pelaren I

Att uppföra en byggnad innebär att olika byggnadsdelar stabiliserar relationen till varandra och en rad krafter. Det kan handla om att en pelare som stabiliserar relationen (avståndet) mellan två bjälklag. Genom en rad processer (byggandet av formar, armering och gjutning) stabiliseras en relationen mellan de två bjälklagen. När formarna och stöttorna tas bort är visserligen byggprocessen klar, men samtidigt påbörjar pelaren ingå i en rad andra processer t ex att hindra gravitation och andra krafter från att minska eller öka avståndet mellan bjälklagen. I betongen pågår det processer på mikroskopisk nivå som till att börja med stabiliserar materialets sammansättning (härdning), men efter en tid börjar destabilisera betongens konstruktiva egenskaper, vilket över tid kan få hela strukturen att ingå i en större destabiliserande process där bjälklagen och hela byggnaden rasar samman.

Exemplen ovan är materiella exempel där stabilisering ligger nära en gängse användning av begreppet, i processer som vi inte alltid tänker på som processer

⁴ Deleuze *Foucault s 70f*

⁵ Trots att Latour och Foucaults problematiserar maktbegreppet lämnar de aldrig det. Kärrholm övergår dock till att i huvudsak prata om stabilisering. Kärrholm s...

⁶ Kärrholm s 135

eftersom de verkar statiska ur en mänsklig synvinkel. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att pelaren också kan vara involverad i andra processer som ligger närmre den gängse förståelsen av maktstabilisering.

Pelaren II

Pelarna ovan kan tapetseras med politisk propaganda, hakkors eller hot om våld, vilket stabiliserar en totalitär regims stabiliserande av förtryck i ett land. Pelarna kan i ett annat fall tillåta en öppen planlösning på en kontorsvåning, vilket tillåter medarbetarna att ha översikt över vad de andra gör. På det viset har pelarna inflytande över en stabilisering av gemensamma värderingar på kontoret vilket sker både genom ett ökat antal gemenskapsbyggande relationer (småprat mellan medarbetare) men också genom övervakning av varandra.

Skillnad

Antingen är processer stabiliserande vilket innebär en förändring av tillstånd (de skapar en skillnad), eller så verkar en process stabiliserande för att upprätthålla ett tillstånd i relation till andra krafter (de upprätthåller en skillnad). Om processen bryts, destabiliseras skillnaden, och processen upphör. Obsolera entiteter som inte deltar i en stabiliserande eller destabiliserande process är ointressanta inom nymaterialismen.

2.1.3.

AKTANTER

Pelaren ovan är vad Kärrholm beskriver som en *aktant* – något som “får saker att hända”⁷. Aktanten kan vara en människa eller ett objekt, men även ett yttrande eller en annan process som vi direkt inte betraktar som en sak. Alla entiteter som gör en skillnad i en process är aktanter, och verkar alltså för att stabiliserande eller destabilisera maktrelationer.

Maskinisten

Från Kino skulle vi kunna ge ett exempel på hur biografmaskinisten under kvällens första föreställning sköter både projektorn, kassan och biljettkontrollen. Samma person agerar alltså som en rad olika aktanter. Tillsammans med en rad andra aktanter stabiliserar personen således flera nätverk. Kassadysken fungerar som en aktant som indikerar var man ska köpa biljetter, men det är först när biografmaskinisten står bakom disken är det möjligt att köpa en biljett. Det är alltså inte biografmaskinisten i sig som gör biljettköpet möjligt, inte heller kassadysken, utan ett nätverk som består av besökaren, biografmaskinisten, kassadysken, kassan, biljetten och pengar. Det finns förmodligen ännu fler aktanter som tillsammans stabiliserar nätverket, vissa av dem utbytbara, vissa absolut nödvändiga för att nätverket ska stabiliseras.

Aktanten är både subjekt och predikat, för att ta göra en språklig analogi; den är “det som gör” i en sorts sammanslagning av det rumsliga och det temporala. Precis som pelaren är oskiljbar från processerna den är inblandad i är saker som vi gärna ser som rent temporala, t ex yttranden eller idéer, också oskiljbara från rummet de sker i. Ett yttrande är i grund och botten en serie ljudvågor, dvs en skillnad i luftens täthet under en viss tid. Detta är på ontologisk nivå samma sorts konstruktion som pelarens bärförmåga som också sker under en given tid. Med det sagt vill jag samtidigt poängtera att det inte betyder att aktanten därmed blir ett deterministiskt objekt som per automatik genererar en

⁷ Kärrholm s 122

viss process. Aktanter och stabiliseringar är verktyg för att beskriva processer, inte förklara dem.⁸

2.1.4.

ASSEMBLAGE

DeLandas ontologi, *assemblageteori*, tar avstamp i ett topologiskt tänkande, där matematiken får agera som förebild för hur vi ska förstå världen.⁹ *Assemblageteorin* är till stora delar lika *ANT*, men DeLandas intresse är av en mer allmänfilosofisk art, vilket gör den mer generell i sin utformning. DeLandas bakgrund som konstnär och hacker tillåter honom att ta ut svängarna och göra vissa akademiska övertramp, vilket kan bidra till att hans beskrivningar är lättare att applicera inom arkitektur.¹⁰

Assemblage

Världen byggs, enligt Delanda, upp av assemblage, konstruerade genom exteriöra relationer (relations of exteriority) mellan entiteter. Stabiliserande och destabiliserande¹¹ processer formar assemblage, som i sin tur agerar som entiteter i andra assemblage.¹² Eftersom assemblageteorin saknar en fast grundenhet för samhället kan olika nivåer och skalor knytas samman baserat på hur de interagerar med varandra. Vi skulle kunna prata om assemblage sammansatta av atomer, ett visst grundämne, olika element, människor, administrationer eller länder.

Exteriöra relationer

Oberoende vilken skala eller vilken upplösning vi väljer att titta på världen menar DeLanda att det går att använda assemblageteorin. Huvudsaken är att vi tittar på faktiska exteriöra kopplingar mellan entiteter.¹³ Betoningen på exteriöra relationer framför interna (från omvärlden frikopplade), underkänner en föreställning om att saker och ting har en essens. Inom assemblageteorin kan aldrig något tings essens förklara varför världen är som den är. Det finns bara relationer som kan beskriva hur världen fungerar.

Projektorn

Med utgångspunkt i projektorn kan vi beskriva följande assemblage: Den materiella filmen agerar med en exteriör projektion mot duken som reflekterar ljus mot besökarens pupill som skickar en nervsignal till hjärnan som genom exteriöra relationer mellan olika delar av hjärnan tolkar innehållet från filmen. I andra riktningen från projektorn har varje bildruta skapats genom att ljus har fångats av en kameranlinse, därmed dokumenterat ett händelseförlopp utagerat av ett assemblage av t ex skådespelare, regisör, scenograf, producenter vilka alla

⁸ Bruno Latour skriver i *Reassembling the social*: "I'd say that if your description needs an explanation, it's not a good description, that's all. Only bad descriptions need an explanation."

⁹ DeLanda föreläsning

¹⁰ Palmås, *Ord och bild* 5:2008 s 36

¹¹ DeLanda använder begreppet territorialisering istället för stabilisering. Med territorialisering menar han något som stärker gränserna för assemblaget, till skillnad från deterritorialiering, som öppnar upp det mot omvärlden. Även om stabilisering och destabilisering inte är synonymt med denna beskrivning, finns det stora likheter mellan begreppen. DeLanda använder t om stabilisering för att beskriva territorialisering. DeLanda s ???

¹² DeLanda s ???

¹³ DeLanda s ???

agerar genom exteriöra relationer dem emellan. Assemblaget filmproduktion – filmdistribution – filmvisning – biobesök är alltså en obruten kedja av relationer som inkluderar biobesökaren genom ytterligare en exteriör relation.

Roller

Förutom stabiliserande processer beskriver DeLanda assemblage utifrån vilka rollerna de spelar på en flytande skala mellan materiellt och expressivt. Det rent materiella är de rumsliga förutsättningarna för ett assemblage och det expressiva snarare kan beskrivas som information. DeLanda beskriver dessa roller utifrån ett samtal: Entiteter som spelar materiella roller är t ex kroppar vända mot varandra vilket möjliggör kommunikation mellan två eller fler människor. Samtidigt spelar kropparna en rad expressiva roller genom kroppsspråk och beklädning och verbal kommunikation. Poängen med denna uppdelning är inte att överordna den ena över den andra, utan att erkänna att de agerar på samma ontologiska nivå, och att de är beroende av varandra: Ett samtal är aldrig rent expressivt, eftersom det alltid stödjer sig på materiella entiteter. Det är samtalet är inte heller rent materiell, eftersom som det som uttrycks inte är meningsfullt om det beskrivs på en allt för grundläggande materiell nivå.¹⁴

2.1.5.

ENTITER OCH AKTANTER

Det är inte självklart hur begreppen entitet och aktant överlappar varandra eller skiljer sig åt. Min tolkning är att entitetsbegreppet är mer frikopplat från rollen den spelar. Entiteter har i sig själva ingen given roll eller värde, det får de först när de beskrivs som assemblage, eller ingår i andra assemblage. Aktantbegreppet omfattar både entiteten och rollen den spelar. För att återigen återgå till pelaren: Om den tillverkas som ett prefabrikerat element är den en entitet fram till att den stabiliserar ett assemblage tillsammans med andra pelare och bjälklag. En entitet är alltså ett stabiliserat assemblage, som inte behöver ingå i något annat assemblage, medan en aktant är ett assemblage som stabiliserar ett annat assemblage.

2.1.6.

UPPLÖSNING

En av de viktigaste momenten i att analysera världen handlar om att hitta rätt upplösning i sin studie. Det finns ingen egentlig gräns för hur detaljerade vi kan bli. Om vi tar exemplet med biljettköpet ovan kan vi beskriva det i minsta detalj, där allt från tidningsreklam till papperskvaliteten på biljetten vägs in. Men vi kan också se biljettköpet som ett ganska stabilt assemblage där ett fåtal aktanter spelar huvudrollen. Om vi gör bedömningen att biljettköpet är så stabilt att det i nästan alltid ser likadant ut och producerar samma resultat kan vi förpacka det till en svart låda som snarare är en aktant i andra assemblage, t ex biografen som helhet eller en besökares kulturkonsumtion.

Man skulle se set som att allt i världen både skulle kunna beskrivas som aktanter och assemblage, beroende på var det är möjligt att reda ut var stabiliseringen sker.

¹⁴ Expressiva roller kan i princip alltid beskrivas utifrån materiella kopplingar. I en hårddisk är det expressiva och det materiella samma sak (allt är uppbyggt av ettor och nollor, materia eller icke-materia). Tillsammans med andra materiella entiteter formar dessa ettor och nollor expressiva assemblage t ex en bokstav. Även om denna bokstav å ena sidan är rent materiell, agerar den i relation till andra entiteter i datorn först och främst genom sin expressiva roll.

2.1.7.

NÄTVERK, KROPP OCH SORT

stabiliseringsform

Kärholm talar att tre former av stabilisering: nätverk, fluid och metrisk stabilisering¹⁵, vilket ger en möjlighet att förtydliga hur och var stabiliseringen sker. Nätverk betecknar assemblage där alla delar är nödvändiga för att assemblaget skall fungera. Metrisk stabilisering är en form där en aktant främst agerar genom dess metriska eller kroppsliga utbredning. Stabilisering i fluid form, innebär att olika aktanter i assemblaget kan bytas ut, utan att förstöra assemblagets produktion som helhet.

nätverk

Biosalongen skulle kunna vara ett exempel på ett assemblage var stabilisering är av nätverkskaraktär. Tas en eller flera aktanter bort från salongen, t ex projektorn, duken, eller distributionen av filmer kommer assemblaget inte längre fungera.

fluid

Samtidigt är biografentrén snarare ett fall av assemblage stabiliserat som sort. En rad olika aktanter bidrar att stabilisera entrén, t ex skyltning med neon, stora utskjutande tak, affischering, uppglasade dörrar, mässingsdetaljer eller röda mattor. De flesta av dessa aktanter kan bytas ut eller varieras utan att assemblaget slutar att operera som inte bara som entré utan just som biografentré.

metrisk

Biografens gradäng är ett exempel på en aktant som främst agerar genom sin metriska konfiguration. Även om stolarna tas bort i biografen eller om det inte längre visas film där kommer gradängens metriska sammansättning, dvs lutningen, steghöjden, stegdjupet och riktningen på territoriet att starkt associeras med det ursprungliga assemblaget, och lämpa sig för liknande processer så som föreställningar och samlingar.

2.1.8.

TERRITORIELLA PRODUKTIONSFORMER

Ett av kärholms stora bidrag till territorialitetsdiskursen är systematiserandet av territoriella produktionsformer. Jag ska här ge en kort beskrivning av dessa, och hänvisar för en mer uttömmande diskussion till Kärholms arbete.¹⁶

Strategi

Territoriell strategi är en form av planerad och opersonlig produktion av territorium. Man skulle kunna säga att det är olika aktanter som planerar och upprätthåller territoriet. Planeringen sker alltså avskilt i tid och eller rum, i form av upprättandet av regler, gränser och fördelning av resurser.

Taktik

Taktiken är också planerad, men personlig, i bemärkelsen att den planerade aktanten är också den som i huvudsak agerar. Taktiken använder resurser aktivt och direkt för att upprätta territorium. För att sätta dem i polemik kan man säga att strategin upprättar lagar som taktiken följer eller bryter mot.

Appropriation

Association och appropriation innebär att ett territorium stabiliseras i relation till en viss praktik (bruk). Stabiliseringen kan ske på olika sätt och i olika rikt-

¹⁵ Återigen tillämpar jag andra ord än vad Kärholm använder. Istället för fluid och metrisk använder han sort och kropp. I designarbetet anser jag att fluid och metrisk är en bättre benämning, eftersom det ligger närmre ett språkbruk förknippat med designprocessen. Kropp associeras lätt till något antropocentriskt. Sortens stabilisering är ett väldigt bra begrepp, som kan användas parallellt med fluid stabilisering i områden som rör symboler och typologier, men i och med att jag rör mig på en byggnadsnivå bedömer jag det fluida som ett mer användbart begrepp.

¹⁶ Kärholm s 81-95

ningar. Appropriation är en personlig form, den är knuten till en viss aktant som upprätthåller territoriet. Denna aktant kan vara en person eller en grupp, som genom en återkommande praktik gör ett visst territorium till sitt. Appropriation sker först och främst utifrån aktantens perspektiv, men en väldigt stark appropriation sprider sig även till aktantens omgivning.

Association

När kopplingen mellan territoriet och dess praktik inte är personlig kan vi prata om association. Som stabiliserande process är associationen kanske den mest allmänna och mesta användbara. Associationer stabiliseras genom att ett visst territorium förknippas med en viss praktik. Till skillnad från appropriation kan denna koppling appliceras på andra territorier och praktiker. Associationer gör det möjligt att förknippa territorier med en viss praktik: t ex lek-platser eller fotbolls-planer. En viss praktik kan även associeras med ett territorium även om den inte längre pågår, t ex kan en gata förknippas med ett mord som hände för länge sedan. Även enskilda aktanter kan få vissa territorier att associeras med en viss praktik. Material som betong kan associeras med miljonprogrammet, vilket associeras med sociala problem.

Olika produktionsformer samverkar nästan alltid, och kan förändras över tid:

Stammisen

En biobesökare ser alla filmer som visas på Kino, och sitter alltid på samma plats. Efter bara ett par föreställningar kommer biobesökaren att uppleva platsen som sin. Hon har approprierat platsen i sitt egna medvetande. Så småningom kommer förmodligen biopersonalen att märka mönstret och se territoriet som approprierat. Kanske kommer personalen stabilisera territoriet ytterligare med hjälp av en taktik att hålla platsen obokad utfall besökaren kommer på just den föreställningen. Med tiden kanske t om territoriet inkorporeras i Kinos regelbruk. En strategi etableras: Biostolen är alltid reserverad och en liten guldplakett sätts upp besökarens namn. Lokaltidningen skriver en artikel om biobesökaren, vilket stabiliserar en association mellan henne och biografen hos tidningsläsarna.

2.1.9.

TERRITORIER OCH ASSEMBLAGE

Kärholms och DeLandas begreppsvärldar har som ovan visat mycket gemensamt, ändå blir begreppen lätt förvirrande. För att göra begreppen användbara och tillämpningsbara i min process ska jag nedan försöka sortera dem utifrån min ingående tes om tektonik och territorialitet. Kärholms begreppsvärld utgår ifrån territoriet (till skillnad från *ANT* som i första hand tittar på den delegerade makten)¹⁷ med en stark förankring det rumsliga, medan DeLanda använder territoriet som en modell för allt ifrån organisationer till begrepp. I en praktiskt tillämpning blir detta lite för rörigt. Om min väg att närma mig ny-materialismen utgått ifrån *ANT* skulle begreppsapparaten förmodligen redan från början vara mer sammanhållen, men eftersom hela diskursen mer är intresserad av vad som är instrumentellt framför vad som är universellt, ser jag inget problem att sätta ihop teorierna på ett sätt som blir meningsfullt för mitt projekt.

¹⁷ Kärholm s 126

<i>assemblage</i>	Begreppsparen assemblage och aktant kommer utgöra grunden för min undersökning. Detta är en hybrid av ANT och assemblageteori, som främst beror på mitt sätt att ta mig an nymaterialismen, med utgångspunkt i DeLanda. Assemblage ersätter nätverksbegreppet som t o m Latour anser är belastande eftersom det lätt associeras till rena informationsflöden ¹⁸ .
<i>territorium</i>	Territoriebegreppet kommer jag i huvud för saker som i huvudsak berör det rumsliga, främst i relation till andra assemblage: T ex kan ett territorium vara det rumsliga i en organisation: Kino i relation till Folkets Bio, men det kan också vara ett territorium avgränsat från ett annat: lobbyn i relation till salongen, eller kassan i relation till lobbyn.

2.2. TEKTONIK

<i>Nymaterialism</i>	Jag kommer redan från börja prata om tektonik ur ett nymaterialistiskt perspektiv, dvs jag kommer beskriva det i termer av aktanter, assemblage och stabiliseringsformer. Grunden för dessa resonemang är Lars Spuybroeks <i>Architecture of Continuity</i> . Spuybroek redogör för det tektoniska på ett väl utvecklat, om än bristfälligt systematiserat sätt, vilket skulle tjäna på att studeras och generaliseras på ett rigoröst sätt. Då detta inte är uppgiften för denna text, kommer jag använda hans texter mer opportunistiskt än kritiskt. Samtidigt ska jag försöka förankra resonemangen i relation till en mer historisk läsning, där Kenneth Framptons <i>Studdies in Teconik Culture</i> utgör det främsta verktyget.
----------------------	---

2.2.1. TEKTONIK MED OLIKA SYFTEN

En av de första som intresserar sig för tektonikbegreppet i modern tid är Karl Bötticher som i *Die Tektonik der Hellenen* 1851 beskriver det tektoniska som det system som binder ihop arkitekturens delar till en helhet. I detta system ingår inte bara det konstruktiva och det strukturella, utan även ornament och skulpturer.¹⁹ Han delar samtidigt in tektoniken i en mekaniskt nödvändig *Kernform* och en *Konstform* som artikulerar kärnformen. Tar vi Böttichers definition som utgångspunkt för ett så generellt begrepp som möjligt kan vi konstatera att tektonik handlar om den tekniska uppbyggnaden och artikuleringen av en viss arkitektur, samt relationen mellan del och helhet. Redan går det att se en likhet med assemblageteorin. Intresset för tektonik under 1800-talet kan hos Bötticher, och den samtida arkitekten Gottfried Semper, ses som ett sökande efter mer grundläggande strukturer att utveckla arkitekturen på, i opposition mot ett fritt lånande av stilar.²⁰

Med utgångspunkt i denna diskurs sker det i slutet av 1800-talet en radikal förändring inom arkitekturen, där bl a August Schmarsows teorier leder till att

---

18 "Really, we should say 'work-net' instead of 'network'. It's the work, and the movement, and the flow, and the changes that should be stressed. But now we are stuck with 'network' and everyone thinks we mean the World Wide Web or something like that." Bruno Latour i *Reassembling the social*

¹⁹ Frampton s 4

²⁰ Frampton s 82

arkitekturen går från att handla om beklädnadskost till att handla om det mer abstrakta "skapandet av rum".²¹ Denna konceptuella förändring ligger till grund för hela 1900-talets arkitekturhistoria, där rummet i sig självt kan ses som både mål och medel för arkitekturen. När Frampton på 1990-talet genomför sina studier i tektonisk kultur är det inte opposition till rumsbegreppet, utan i ett försök att berika det med återinförda frågor om hur relaterar till byggnadskonstruktiva problematiker.²²

2.2.2.

2000-TAL: NYMATERIALSISTERNA

De amerikanska akademiska arkitekter som på sistone har använt sig av begreppet, t ex Lars Spuybroek och Reiser+Umemoto, utgår ifrån en praktik baserad på digitala verktyg. Nymaterialistisk ontologi är centralt för deras förhållningssätt. Till skillnad från "digitala pionjärer" såsom Frank O Gehry eller Gregg Lynn, som hela tiden söker nya sätt att utmana gränserna för vad modern teknik kan göra, försöker nymaterialisterna systematiskt och pragmatiskt arbeta med ny teknik. För dem är det tektoniska ett sätt att låta 3D-programmens logiker sammanflätas med nya produktionsformer. Nymaterialismen tillhandahåller ett ontologiskt ramverk för att låta processer migrera mellan det digitala och det fysiska. I *Atlas to Novel Tectonics* ger Reiser+Umemoto en vägledning till hur man som nymaterialist kan (ska?) tänka kring form och koncept. Denna migration sker genom en hög grad av rigorositet, och rör sig främst kring material, geometri och organisation.

2.2.3.

TEKTONIK SOM BYGGNADSTEKNISKT ASSEMBLAGE

Även om det tektoniska inte kan reduceras till ren byggnadsteknik, går det inte heller att undvika att tektonik i grund och botten handlar om hur materiella aktanter stabiliserar arkitektoniska assemblage.²³ Karl Böttichers delar upp tektoniken i två former: det som utför det mekaniska arbetet (Kernform), och det som uttrycker kärnformen (Kunstform). Uppdelningen kännetecknar ett klassicistiskt förhållningssätt,²⁴ där vissa aktanter (pelare, valv etc) har i uppgift att stabilisera assemblaget konstruktivt, medan andra (ornament) spelar en expressiv roll i att uttrycka relationen mellan byggnadselementen.

På ytan kan denna uppdelning likna DeLandas ontologi där assemblage har expressiva och materiella roller. Den stora skillnaden är att DeLanda motsätter sig essenser: Det finns ingen kärnform som ska uttryckas - uttrycket ligger på samma ontologiska nivå. Istället för att se det materiella och det expressiva som motsatser beskriver DeLanda relationen mellan dem som en flytande skala där entiteter kan ha en blandning av roller samtidigt.²⁵

---

²¹ Mallgrave i Semper

²² Frampton s 2

²³ Frampton s 19

²⁴ Spuybroek s 210

²⁵ DeLanda s 12

Nymaterialisten Spuybroek motsätter sig också Böttichers tvådelade uppdelning eftersom att de konstruktiva aktanterna inom klassicismen alltid är förutbestämda element. Istället propagerar Spuybroek för ett gotiskt förhållningssätt till tektonik, där grundförutsättningen både för konstruktion och ornament är kontinuitet: Gotikens ribbor är kontinuerliga från golv, längst pelare vidare genom valv till tak. Även om ribborna formar disparata element så som pelare och valv, agerar de som aktanter genom hela processen:²⁶ Ribborna är redan i designprocessen aktanter som genom att beskriva byggnadens geometri stabiliserar byggnadens konstruktiva uppbyggnad. Som Robin Evans visar i sin text om Henry VI's kapell, var ribborna med stor sannolikhet viktiga aktanter inte bara under designprocessen, utan även under konstruktionsprocessen och i utvecklingen av ny stenarkitektur.²⁷

2.2.4.

EXPRESSIVITET

Expressiva roller relaterar inom arkitekturen främst i kopplingen mellan mänskliga och tektonik (symbolik), men expressivitet kan också ske mellan olika aktanter. Reiser+Umemoto ger exempel på hur kommunikation mellan olika delar av en byggnad kan generera nya singulariteter.²⁸ I modelleringsprogram som Maya eller Rhinoceros kan olika delar av en byggnad påverka varandras utformning genom scripting eller animering. Istället för att komponera rum utifrån proportion eller skala, sätter man istället upp ett antal regler som styr hur t ex pelare, fasad och program påverkar varandra. Det kan handla om att en pelare som står nära fasaden ökar fönsterstorleken, eller att närvaron av flera olika programformer ökar artikuleringen av pelare. Genom denna typ av generativa relationer skapas feedbackloopar mellan tektonik och program vilket möjliggör oväntade resultat.

En för mig oroande aspekt av nymaterialisterna är deras ovilja att engagera sig i stabiliserandet av mening, vilket Reiser+Umemoto menar etableras av historiker och kritiker och inte av arkitekter:²⁹ Med detta kritiserar de modernismens tradition av att autonomt binda mening till arkitektur,³⁰ samtidigt som de undviker oerhört viktiga meningsskapande aktanter så som brukare, samhällsgrupper, medier, politiker, ekonomier etc.

Tektonik har en viktigt expressiv roll genom mänsklig perception, vilket skapas främst genom association. Potentialen för att ett meningsfullheten hos ett tektoniskt assemblage ska stabiliseras ökar om vi vet vilka aktanter som interagerar (eller kommer interagera) med det och vilka associationer som redan är stabili-

---

²⁶ Spuybroek s 21-22

²⁷ Evans s 238

²⁸ Reiser+Umemoto s 94-95

²⁹ Reiser+Umemoto s 20

³⁰ Greig C Crysler diskuterar detta i sin text om tidningen ASSEMBLAGE, som under 1990-talet samlade arkitekturkritik som sökte ett kontextualiserande förhållningssätt till arkitektur, genom korsbefruktnings med filosofi, psykologi och kritisk teori. ASSEMBLAGE är inte på något sätt synonymt med Reiser+Umemotos förhållningssätt, men de kommer ur en gemensam akademisk tradition (bl a genom undervisning på universitetet Princeton). Crysler s 58-59

serade hos aktanterna. Människor, grupper, nationer, forskare, böcker, bilder, filmer är bara ett fåtal aktanter som stabiliserar mening, vilket innebär att en viktig del av tektoniken är dess förmåga att agera exteriört med de fluida stabiliteter som redan finns i dess omgivning.

Ett erkännande av detta behöver inte betyda att mening alltid kan determineras eller att förutbestämda symboler (såsom pop-kulturella ready-mades) är det enda verktyget för att stabilisera mening, eftersom det skulle reducera assemblaget till ren expressivitet, och därmed underkänna konstruktiva eller haptiska egenskaper.

2.2.5.

DEL TILL HELHET

Relationen mellan del och helhet är ett annat centralt område för tektoniken, ett område den delar med assemblageteorins materialism. Detta betyder inte att alla tektoniska traditioner nödvändigtvis är materialistiska. Mies van der Rohes tektonik utgår ifrån en idealistisk förhållningssätt där material formas för att uttrycka en ideal geometrisk form.³¹ De tektoniska aktanternas utformning syftar först och främst till att uttrycka denna förutbestämd helhet, där ideala geometrin är den generativa materiella aktanten. Mies förhållningssätt på det viset klassicistiskt: Det finns en kärnform som ska uttryckas av konstformen, men kärnformen är inte materiell, utan geometrisk. Varje detalj ska stabilisera assemblaget som helhet³², även om det innebär att enskilda aktanter är motsägelsefulla var för sig.

Reiser+Umemoto och Spuybroek förespråkar istället en process där delarna aktivt konstruerar helheten nerifrån och upp, vilket möjliggör för lokala variationer att skapa globala effekter, som inte är förutbestämda. Spuybroek menar att tektonik inte handlar om att konstruera element inom en given konstruktion, utan att generera konstruktioner som genom sin variation i en skala skapar en annan sorts konstruktion i en större skala.³³ Istället för "part to whole" kan man prata om "whole to whole"³⁴ där tektoniska assemblage i olika skalor kan verka var för sig och tillsammans - ett synsätt som är mer i enlighet med assemblageteoretisk ontologi.

2.2.6.

KONSTRUERANDET AV RUM

I diskussionen ovan konstaterade jag att tektoniken kan agera som aktant i alla faser av en byggnads historia, från designprocess till brukande, och den agerar exteriört i relation till andra assemblage. En av Gottfried Sempers stora bidrag till tektonikens historia är erkännandet av jorden som ett viktigt element för arkitekturen.³⁵ Iden att även marken är konstruerad och artikulerad är använd-

---

³¹ Reiser+Umemoto s 89

³² Frampton s 254

³³ Spuybroek s 267

³⁴ Reiser+Umemoto s 50-51

³⁵ Tidigare hade de grundläggande byggnadselementen varit baserad på den träarkitektur som stod till förebild för antikens grekiska tempel. ??? s????

bart, eftersom det tillåter tektoniken att omfatta hela byggnaden. Marken eller planen, är traditionellt sätt ytan för handling, vilket innebär att artikuleringen av planen skulle kunna ses som en artikulering av programmet. För att ta det i assemblageteoretiska termer: Marken kan ses som en yta med starka exteriöra kopplingar till de assemblage som bebod arkitekturen. Även rummets organisation ska alltså inkluderas i det tektoniska.

Det kan vara på sin plats att definiera en gräns för tektonikens område. Från Framptons kritik av Hoffmans arkitektur, som han kallar a-tektonisk, kan man ana att hans gräns går där artikulering undertrycker snarare än uttrycker byggnadens konstruktion. Denna distinktion är problematiskt, eftersom det även skulle kunna sägas om Mies. En sådan distinktion får tektoniken att handla om strukturell ärlighet vilket ger det materiella en högre ontologisk status än det expressiva. Med Alvaro Sizas ord: "Architecture is as much about the false as the true".³⁶

Kanske är frågan felformulerad? Istället för att fundera över var tektonikens gräns går, kanske jag ska utgå ifrån vad tektoniken kan göra som aktant. När blir tektonikbegreppet oanvändbart i min underökning?

Jag konstaterade tidigare att Schmarsow i slutet av 1800-talet förde in det abstrakta skapandet av rum i arkitekturen. Rummet (volymen) har sedan dess varit grundenheten för arkitekturen i relation till bl a program och kontext. Tektonikbegreppet kan som aktant verka för att bryta upp denna grundenhet, genom att beskriva hur rum konstrueras, inte bara materiellt, utan även expressivt, dvs i relation till mänsklig perception och interaktion.³⁷ En sådan definition är på många sätt väldigt lik territoriet, men med skillnaden att tektoniken tar utgångspunkt i ett visst materiellt assemblage (byggnaden). Tektoniken har även en väldigt specifik och delvis kanoniserad historia, som är en viktig aktant i assemblaget. Så läge rummet kan undvikas som förklaringsmodell har tektoniken (och territoriet) ett värde. När tektoniken inte är en aktiv aktant i design och analysprocessen, ska jag inte heller använda mig av det.³⁸

2.2.7.

HAPTISKA ASSEMBLAGE

En av de mest intressanta delarna av Spuybroeks tektonik är dess nära koppling till upplevelse och erfارande. Hans resonemang kring det haptiska, dvs det som är möjligt att förnimma med känselsinnet,³⁹ är särskilt spännande eftersom han med det diskuterar grunden för hur arkitektur har möjlighet att agera. Det haptiska skiljer sig från det taktila genom att även omfattar *potentiell* förnimmelse. Metriska rum har genom tiderna setts som haptiska, eftersom deras tre-

³⁶ Föreläsning på Kulturhuset i samband med Stockholm Seminar 2008

³⁷ Spuybroek skriver: "Tectonics is what articulates material transformation of one structure into another over time". Med vår definition av stabilisering och assemblage betyder det helt enkelt att tektonik materiella transformationer som stabiliserar assemblage i relation till varandra. Spuybroek s 267

³⁸ Detta är lite av ett cirkelresonemang: jag ska använda begreppet så länge det är användbart. Tar man in Latours imperativ om att en bra beskrivning inte behöver en förklaring, blir ändå denna konstruktion meningsfull, eftersom cirkelresonemanget inte kan användas som ett alibi för något annat.

³⁹<http://ne.se/artikel/198962> 2009-04-29

dimensionalitet främst går att erfara genom känseln, jämfört med visuella rum (bilder) som har att göra med optisk perception.⁴⁰

Spuybroek beskriver haptiska assemblage mellan människa och protes i vilken kroppens förnimmelser även omfattar protesens. Denna haptiska förmåga kan även omfatta redskap, fordon och kroppens närmaste omgivning.⁴¹ Ett haptiskt assemblage mellan människa och låt säga en cykel låter människans känsel omfatta cykeln och kanske t om vägen cyklisten cyklar på. Förbipasserande objekt: gångtrafikanter, träd och gräsmattor, skulle kunna omfattas av en haptisk förnimmelse.⁴² För att en sådan förnimmelse ska vara möjlig måste även det optiska inkluderas i haptiken, vilket Spuybroek även påstår.

Jag ska här lämna diskussionen kring perception, och bygga mitt fortsatta resonemang på Spuybroeks antaganden, även om de skulle behöva ytterligare utredning. Kort sammanfattat utgår det haptiska rummet ifrån människans interaktion med sin omgivning genom kroppens förnimmelse och motoriska aktivitet.

2.2.8.

RELATIONEN MELLAN TEKTONIK OCH TERRITORIALITET

Vi har nu ytligt berört ett par assemblage som är viktiga för projektet. Territoriella assemblage och tektoniska assemblage utgör här grunden för hur arkitektoniska assemblage konstrueras.

Det tektoniska beskriver hur rumsliga assemblage konstrueras.

Haptiska assemblage utgår från människans förnimmelse och omfattar aktanter genom sinnliga och motoriska relationer.

Det territoriella beskriver hur rumsliga assemblage stabiliseras genom och gentemot andra assemblage.

Viktigt att komma ihåg är att alla dessa begrepp är specifika former av assemblage och aktanter, och inte alternativa förklaringsmodeller. Tektonik och territorium kan både vara synonyma, överlappande och helt skilda.

territorium

Folkets Bio i Lund är ett assemblage bestående av en lång rad aktanter. Av dessa aktanter utgör en del territoriella assemblage: T ex kan biografbyggnaden Kino ses som ett territorium som ytterst utgörs av väggar, tak, golv och dörrar. Till detta tillkommer aktanterna lås och nycklar utdelade till vissa betrodda personer som är med i föreningsassemblaget Folkets Bio. Biljetter är viktiga aktanter som kontrollerar när och var publiken har tillgång till territoriet. Dessutom finns det juridiska och ekonomiska aktanter som t.ex. hyresavtal och hyresinbetalningar som gör att hyresvärden ger tillåtelse till föreningen att vara

⁴⁰ Evans s 352

⁴¹ Spuybroek s 21

⁴² Spuybroek s 34

teknik

där. Det territoriella assemblaget stabiliseras alltså inte bara av rumsliga aktanter, men utgångspunkten är den rumsliga utbredningen och dess användning. Kino är samtidigt ett tektoniskt assemblage (om än ett relativt otydligt sådant). I salongen är de viktigaste tektoniska aktanterna förmodligen gradändan, ridån och ramen runt duken, vilka artikulerar biografrummet till en helhet.

Denna artikulering stödjer i sin tur en territoriell association som stabiliserar territoriet biosalongen. De tektoniska aktanterna skulle även kunna stödja ett annat territorium, t ex en teater utan att förändra sin tektoniska uppbyggnad.

haptik

En biobesökare ingår under en film i ett haptiskt assemblage som taktilt omfattar stolen och kanske de närmaste grannarna, samt i extrema fall även ljudväggarna. Det haptiska utgörs även optiskt av filmen och omgivningens reflektion av ljus, och audiellt av filmmusik, bakgrundsljud och den omgivande publikens skratt. Just skratt eller applåder är väldigt starka haptiska aktanter, eftersom de är en motorisk handling som ger en audiell respons som går utanför den egna kroppen. Applåder på bio handlar inte först och främst om kommunikation (besökarna ser inte vem mer som applåderar, och filmen påverkas absolut inte), snarare handlar det om en kollektiv upplevelse av att vara en del i en helhet, en förmimelse som främst sker genom det haptiska.

Ett tektoniskt assemblage kan alltså behålla samma konfiguration även om territorierna skiftar. Territorierna förlitar sig till stor del på aktanter som inte är av arkitektonisk karaktär. Det tektoniska förlitar sig samtidigt på en rad territoriella assemblage och aktanter. Den tektoniska uppbyggnaden av salongen stabiliseras genom en fluid stabilisering som sker genom association till en myriad av andra salonger.

3. SAMMANFATTNING

Jag har försökt göra en översiktlig sammanställning av begrepp viktiga för en nymaterialistiskt synsätt på arkitektur.

En *aktant* är en *entitet* som gör en *skillnad*, vilket *stabiliserar* eller *destabiliserar assemblage* genom att spela *materiella* och *expressiva* roller.

Inom arkitekturen kan vi bl a prata om *territoriella* och *tektoniska* assemblage för att beskriva hur rum konstrueras och upprätthålls. Territoriella assemblage produceras genom *strategier*, *taktiker*, *associationer* och *appropriationer* i form av *fluida* och *metriska* stabiliteter samt *nätverksstabiliteter*.

Tektoniska assemblage och aktanter kan stabilisera territorium och vice versa. När territoriell strategi främst verkar för att stabilisera territoriella gränser, kan det tektoniska utformas för att vara öppet jäntemot potentiella taktiker, associationer och appropriationer. Det kan handla om produktioner som finns på platsen, eller som kan observeras kring liknande territorier.

BEGREPP	DEFINITION
Aktant	Entitet som får något att hända
Assemblage	Nätverk av aktanter
Relation	Exteriör maktrelation mellan aktanter. Makt i bemärkelsen "möjlighet att påverka".
Stabilisering	Process som stödjer eller stärker - stabiliserar assemblaget (territorialisering)
Destabilisering	Process som löser upp assemblagets gränser (deterritorialisering)
Upplösning	Hur många nivåer av aktanter som undersöks
Tektonik	Stabilisering av rumsliga assemblage (byggnader, rum)
Territorium	I huvudsak rumsligt assemblage eller de rumsliga delarna av ett assemblage
Nätverksstabilisering	Stabiliseringsform där aktanter inte är utbytbara
Fluid stabilisering	Stabiliseringsform där flera aktanter kan bytas ut
Metrisk stabilisering	Stabiliseringsform som främst sker genom en viss rumslig utbredning
Strategi	Opersonlig produktion av territorium genom planering
Taktik	Personlig produktion av territorium genom planering
Appropriering	Personlig produktion av territorium genom praktisering (bruk)
Association	Opersonlig produktion av territorium genom praktisering (bruk)
Haptik	Relation genom förnimmelse och motorik